

CONVIVIUM

REVISTA DE FILOSOFIA

SEGONA SÈRIE

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

31
2018

31

2018

SUMARI

ARTICLES

- JORDI CASASAMPERA FERNÁNDEZ
La gènesi del platonisme en Jan Patočka 5
- ABEL MIRÓ I COMAS
Sobre la naturalesa del tempo:
un estudi de metafísica de la música 27
- JOAN TELLO BRUGAL
A catalogue of the works
of Joan Lluís Vives: a tentative proposal 59
- GUILLEM SALES VILALTA
L'ànima immortal com a seu
de la identitat moral: J. J. Spalding i G. W. Leibniz 101
- FERNANDO MANUEL FERREIRA DA SILVA
Entre conhecimento e sentimento:
Kant sobre o prazer estético do conhecimento pragmático 123
- JORGE POLO BLANCO
Mercados, historia y teleología: reflexiones
desde la noción de «doble movimiento» de Karl Polanyi 145
- ANA MARTA GONZÁLEZ
«Identidad práctica» y moralidad según Korsgaard 177

RESSENYES

MONTSERRAT NOGUERA ALGUÉ

Dennis C. Rasmussen, *El infiel y el profesor. David Hume y Adam Smith: la amistad que forjó el pensamiento moderno* 203

FERNANDO PÉREZ-BORBUJO ÁLVAREZ

Robert Caner-Liese, *El primer Romanticisme alemany. Friedrich Schlegel i Novalis* 205

JOSÉ A. PUJANTE

Jorge Acevedo, *Heidegger: existir en la era técnica* 208

ANDREU GRAU I ARAU

Joan García del Muro Solans, *Good bye, veritat. Una aproximació a la postveritat* 215

CARLES JOSÉ I MESTRE

Pau Luque, *La secesión en los dominios del lobo* 220

LA GÈNESI DEL PLATONISME EN JAN PATOČKA

JORDI CASASAMPERA FERNÁNDEZ
Universitat Politècnica de Catalunya

RESUM

La relació del filòsof txec Jan Patočka (1907-1977) amb Plató és una constant de la seva vida i pensament. L'estudi dels diàlegs platònics i de la història del platonisme ocupen una gran part de les seves reflexions, escrits i cursos. Aquesta dedicació té un moment destacat en la proposta d'un *platonisme negatiu*, projecte elaborat entre 1945 i 1955. El present article ressegueix i analitza el trajecte que porta fins a aquest projecte, tot partint dels primers textos de Patočka sobre Plató a principis dels anys 1930 i passant per les lliçons de finals dels 40 sobre Sòcrates i Plató a la Universitat Carles de Praga.

Paraules clau: Jan Patočka, Plató, platonisme negatiu.

ABSTRACT

THE GENESIS OF PLATONISM IN JAN PATOČKA. The relationship between Czech philosopher Jan Patočka (1907-1977) and Plato is always present in his life and thinking. The study of platonic dialogues and the history of Platonism is a big part of his reflections, writings and lessons. The proposal of a Negative Platonism, a project elaborated between 1945 and 1955, is an important moment of that occupation. The present article surveys and analyses the development that leads to this project, beginning with Patočka's first articles on Plato in the early 30's and going through his lessons on Socrates and Plato at Prague Charles University in the last 40's.

Key words: negative Platonism, Jan Patočka, Plato.

1. PER QUÈ UN PLATONISME NEGATIU?

Platonisme negatiu és un text del filòsof txec Jan Patočka redactat aproximadament entre 1952 i 1953.¹ L'escrit fou concebut com a primera secció d'una gran obra àmplia i sistemàtica amb vuit parts, que havia d'incloure textos diversos amb aplicacions en tots els camps de la filosofia.² Entre la segona meitat dels anys 1940 i la primera dels 50, Patočka va escriure alguns d'aquests escrits, però l'empresa mai no va ser completada i el propi Patočka la va acabar considerant excessiva.³ Ara bé, malgrat aquest abandonament, el ressò del concepte i el projecte d'un platonisme negatiu es deixa sentir en tota la producció posterior del filòsof.⁴

La proposta d'un *platonisme negatiu* no consisteix a negar el platonisme com a tal, sinó a desvincular-lo d'allò que el platonisme ha estat tradicio-

- 1 *Negativní platonismus*, dins Patočka 1996. Disposem de diverses traduccions del text, entre les quals cal destacar l'excel·lent edició bilingüe txec-italià a càrrec de F. Tava en J. Patočka, *Platonismo negativo e altri frammenti* (Milà: Bompiani, 2015). Vegeu també les traduccions d'E. Kohák en *Jan Patočka: Philosophy and selected writings* (Chicago / Londres: The University of Chicago Press, 1989); d'E. Abrams en J. Patočka, *Liberté et sacrifice* (Grenoble: Jérôme Millon, 1990); i d'I. Ortega en J. Patočka, *Libertad y sacrificio* (Salamanca: Sígueme, 2007). Disposem també d'una traducció catalana indirecta en F. Fernández, *Jan Patočka. La filosofía en temps de lluita* (Barcelona: Barcelonesa d'Edicions, 1996).
- 2 Les seccions eren: I. Platonisme negatiu. El concepte de llibertat en comparació amb l'ens; II. El problema de la veritat; III. El problema del subjecte; IV. Eliminació del dualisme ontic; V. Natura inanimada i vida; VI. Antropologia; VII. Història; VIII. Construcció de la història.
- 3 Els mots de Patočka en una carta a Václav Richter del 6 de setembre de 1958 són prou contundents. Veg. J. Patočka, *Dopisy Václavu Richterovi* (Praga: OIKOYMENH, 2001), 73: «Filosòficament, ara m'he mogut cap a una posició una mica més àmplia (*větší*) que elimina completament (*úplně vyřazuje*) el platonisme negatiu com a ingenuïtat incompreensible (*nepochopitelnou naivnost*)».
- 4 Podriem dir que el platonisme negatiu és un nucli inestable de la filosofia patočkiana, que esclatarà en múltiples direccions, tot mantenint-hi el seu rastre. Cf. T. Ullmann, «Negative Platonism and the Appearance-Problem», dins Abrams i Chvatík 2011: 70-71: «Patočka's thought was guided and directed by this program [i.e. *Platonisme negatiu*] from 1953 [...] through his late writings of the 1970s. It may sound strange to say that Patočka's rich and complex philosophical *oeuvre*, extending from historical research and aesthetics to concrete political questions, and covering almost all relevant philosophical domains, has but one central problem. I would nonetheless like to argue that, insofar as we consider Patočka as a phenomenologist, his phenomenological oriented work is a constant rethinking of one and the same predominant problem: that of negative Platonism». En la mateixa línia, vegeu J. P. Arnason, «Negative Platonism: Between the History of Philosophy and the Philosophy of History», dins Abrams i Chvatík 2011: 216.

nalment, el *platonisme positiu* o *metafísic*. En aquest sentit, la proposta de negació vol remetre a alguna cosa més originària. Hi hauria una possibilitat en el propi platonisme que hauria estat suplantada per les interpretacions més doctrinals de l'obra platònica. En aquest sentit, es demana Patočka, si la metafísica fos només *una* de les possibilitats en el camí de la filosofia occidental, caldria capturar allò que la filosofia fou en la seva «amplitud originària [původní šíři]». ⁵ Per a fer-ho cal retornar a Plató i, en particular, al Sòcrates platònic, on trobem una «versió activa i antropològicament orientada» del primer coneixement filosòfic:

Plató, el creador de la metafísica [tvůrce metafyziky], roman arrelat en aquest sòl premetafísic i cerca de capturar-lo i d'explotar-lo tot descrivint la figura de Sòcrates. Gràcies al seu elevat geni filosòfic i literari [spisovatelskému], aconseguí crear una figura [postavu] la significació simbòlica de la qual excedeix vastament qualsevol realitat històrica, una figura que, amb tota raó, esdevé un símbol de la filosofia com a tal, i que només la interpretació escapçada i sense vida [neživá] que proposa la tradició de la lògica aristotèlica —i això vol dir metafísica— ha pogut representar com a tipus d'un intel·lectualisme moribund que reduiria les qüestions vitals a qüestions de consistència lògica i a l'art de les definicions correctes. ⁶

A partir d'aquesta premissa, la tasca de *Platonisme negatiu* serà el d'una «interpretació no metafísica» d'un dels motius doctrinals centrals de Plató: la Idea. Aquesta ha de ser entesa com a correlat de *l'experiència de la llibertat*. El camí no metafísic cap a la Idea passa per comprendre'n l'element socràtic: la Idea és una *fitxa*, un *model* i un *vis a fronte*. ⁷ La Idea és, en definitiva, ambivalent:

Sens dubte, Furtwängler la Idea, tal com Plató la descriu, ofereix dos aspectes: és certament objecte absolut, Forma en si; però més bàsicament [základněji] que allò vist, que la Forma, és allò que ens capacita per veure. ⁸

Això implica la necessitat de corregir la caracterització tradicional de les idees com a entitats *separades*. El *chorismós* no és una separació entre

5 *Negativní platonismus*, dins Patočka 1996: 307.

6 *Negativní platonismus*, dins Patočka 1996: 308.

7 *Negativní platonismus*, dins Patočka 1996: 310.

8 *Negativní platonismus*, dins Patočka 1996: 328.

dos objectes, o entre un objecte i un subjecte, sinó entre l'objecte —la cosa, l'ens— i un àmbit absolutament no objectiu, no còsic, no format pròpiament per entitats:

El χωρισμός és separació [*oddělení*], distintivitat en si [*rozlišení o sobě*], separació absoluta en si i per a si [*oddělení absolutní samo pro sebe*]. [...] el misteri [*tajemství*] del χωρισμός és com l'experiència de la llibertat, l'experiència d'un distanciament respecte de les coses reals, l'experiència d'un sentit independent d'allò objectiu i d'allò sensible, que assolim per la inversió [*obrácením*] de l'orientació de vida primària i «natural»; l'experiència d'un ressorgiment [*obrození*], d'un «segon naixement» [*druhého narození*], pròpia de tota vida espiritual [*duchovnímu životu*], coneguda per l'home religiós, per l'iniciat en l'art i, no en menor mesura, pel filòsof.⁹

Cal, doncs, transcendir la Idea com a icona i aprofundir en la Idea com a distanciament. Abans que una entitat real i separada, la Idea és l'origen i la font de tota objectivació, precisament perquè en primer lloc i més bàsicament (*základněji*) és «el poder de desobjectivació i desrealització, el poder des del qual sorgeix tota la nostra capacitat per oposar-nos a la “crua realitat” [*pouhé realitě*]».¹⁰ En això rau l'experiència humana de la llibertat, per la qual es produeix una insatisfacció amb allò donat. Aquesta experiència es mostra en el llenguatge mateix, de tal manera que «allò que ens capacita per a parlar de les coses no té res a veure amb elles».¹¹ Es tracta d'una experiència que, en el fons, indirectament, sempre és *experiència sui generis del tot*. Per això l'experiència humana de la llibertat és una experiència transcendent i, no obstant, és quelcom diferent de la metafísica:

«Mentre que la metafísica descobreix un nou univers [*nové universum*], tot partint del nostre i transcendent-lo, la interpretació de l'experiència descobreix, revela, aclareix el món de la vida donat [*daný živý svět*], des-tapant allò que havia romàs amagat, el seu sentit ocult [*utajený smysl*], la seva estructura intrínseca [*vlastní strukturu*], el seu drama intern [*vnitřní drama*]».¹²

9 *Negativní platonismus*, dins Patočka 1996: 328.

10 *Negativní platonismus*, dins Patočka 1996: 329.

11 *Negativní platonismus*, dins Patočka 1996: 320.

12 *Negativní platonismus*, dins Patočka 1996: 326.

Plató, com la Idea, es trobaria en una posició ambivalent, que Patočka expressa afirmant que «Plató no seria Plató si en ell no hi hagués més que Plató [*Platón nebyl Platónem, kdyby v něm nebylo i více než Plátón*]». ¹³ La proposta patočkiana de comprensió de la Idea no seria exactament la del Plató històric —o, millor, la del Plató de la tradició platònica i aristotèlica—, és a dir, la d'una objectivació absoluta, la que rebaixa el *khorismós* al seu sentit de *definitio*, sinó la que l'entén com a *gir definidor*:

[La veritat] no pot, de fet, «ser»; no és res definit [*určovaným*] ni definitiu [*určitým*], sinó més aviat definidor [*určujícím*]. Respecte de la veritat, som sempre un pas enrere, sempre culpables; existeix per a nosaltres només sota la forma d'un gir [*obratu*], d'un intent de concentració [*soustředění*], sota la forma d'una reacció contra l'error [*omylu*], la falsedat [*bludu*], el declivi [*úpadku*], en els quals, amb la nostra originària passivitat, estem immersos. ¹⁴

Arribats aquí, és hora de recular. Aquesta caracterització del platonisme requereix d'una interpretació més concreta de la negativitat socràtica, cosa que veurem en les lliçons sobre Sòcrates de 1946-1947. Abans, però, reculem encara una mica més, per tal de situar-nos en el marc general dels interessos de Patočka als inicis de la seva producció filosòfica.

2. EL PLATONISME COM A PROBLEMA I COM A CAMÍ

«Qui no sap res de Plató, no sap res d'una de les coses més importants que han forjat Europa», diu Patočka l'any 1934 a «Plató i la popularització». ¹⁵ Un any abans escrivia el seu primer escrit dedicat íntegrament a Plató: «Platonisme i política». ¹⁶ Es tracta de dos articles breus escrits en un moment crucial de la història europea. El breu període berlinès de Patočka (1932-33) fou un moment de gran importància per a ell, no només filosòfica, sinó també política:

13 *Negativní platonismus*, dins Patočka 1996: 310.

14 *Problém pravdy z hlediska negativního platonismu* [El problema de la veritat des de la perspectiva del platonisme negatiu], dins Patočka 1996: 465. Aquest text pertany a la segona secció del projecte. Traducció italiana en Patočka 2015: 281-282.

15 «Plátón a popularizace», dins Patočka 1996: 34.

16 «Platonismus a politiká», dins Patočka 1996: 22-25. Tots dos articles s'han traduït a l'anglès en *The New Yearbook for Phenomenology and Phenomenological Philosophy* 6 (2006).

Si abans els meus projectes filosòfics eren del tot abstractes, a Berlín em vaig polititzar [*jsem se zpolitizoval*]. Vaig veure de prop l'anomenada «revolució» alemanya, encara que de manera confusa; vaig veure aquelles masses insurgents, guiades per un nou sentit d'esperança, però alhora revoltades de manera terriblement hostil contra tot allò pel qual, històricament i políticament, havíem viscut.¹⁷

El context en el qual neix «Platonisme i política», l'any 1933, és un context polèmic: la defensa del platonisme davant d'un atac rebut. Zdeněk Smetáček, el mateix any i amb el mateix títol,¹⁸ qualificava pejorativament el *Discurs a la nació europea* de Julien Benda¹⁹ (també de 1933) de *platonisme polític*, és a dir, per a Smetáček, d'un pensament incapaç de situar-se de manera *realista* en la vida. No podem entrar en el detall del polèmic text de Benda, però en qualsevol cas no és pas Benda qui Patočka vol defensar, sinó Plató. De fet, Patočka conclou que l'acusació de Smetáček és infundada perquè Benda no està a l'alçada de la filosofia platònica. El platonisme, doncs, no és ni allò que ataca Smetáček ni allò que defensa Benda. El text de Patočka és, per tant, una reacció o un intent de correcció, un intent de legitimació del platonisme davant de qui el considera inservible i alhora un fre a la temptació de fer-ne un programa polític positiu. La reacció o correcció de Patočka no és, per tant, pamfletària, sinó filosòfica: davant la confusió, cal demanar-se *què és* (τι ἐστί) el platonisme.

La resposta, en un cert sentit, ocuparà Patočka tota la seva vida, però les seves premisses principals ja estan presents de bon principi.²⁰ El platonisme,

17 «K filosofoým šedesátinám. S Janem Patočkou o filosofii a filosofech» [Pel seixantè aniversari del filòsof. Amb Jan Patočka, sobre la filosofia i els filòsofs], *Filosofický časopis* 15.5 (1967): 585-589. Traducció francesa en M. Richir i E. Tassin (eds.), *Jan Patočka, philosophie, phénoménologie, politique* (Grenoble: Millon, 1992), 7-31. Existeix també una traducció italiana en J. Patočka, *Saggi eretici sulla filosofia della storia* (Bologna: CSEO, 1981), 163-183. Vegeu també el que diu Patočka en els seus *Records de Husserl*: «Vaig viure la caça de bruixes (*Hexenkessel*) que era Berlín a finals del 32 i principis del 33 i ho vaig sentir com el principi del final d'Europa, alhora que com un gir tràgic per a la sort de la fenomenologia i de nombrosos fenomenòlegs». J. Patočka, «Erinnerungen an Husserl», dins Hagedorn i Sepp (eds.), *Jan Patočka. Texte, Dokumente, Bibliographie* (Friburg-Munic / Praga: Karl Alberg / OIKOYMENH, 1999), 274. El text alemany es troba també en W. Biemel (ed.), *Die Welt des Menschen - Die Welt der Philosophie* (La Haia: Martinus Nijhoff, 1976), vii-xix.

18 En *Ceska mysl*, xxix.

19 J. Benda, *Discours à la nation européenne* (París: Gallimard, 1992 [1933]).

20 La filosofia de Patočka, com diu molt bé R. Barbaras, es busca a si mateixa durant tota la vida perquè en certa manera ja s'ha trobat a si mateixa des del principi. «Sans doute

diu Patočka, és un univers espiritual (*spirituální universum*) en el qual hom penetra a través d'una *purificació (očistou) interna i activa*, representada per la filosofia. Aquest *universum* no s'entén des del modern intel·lectual —des dels *clercs* que segons Benda ens han traït—,²¹ ni des de la separació, també moderna, entre teoria i pràctica.²² De fet, Benda ha sobrevalorat els intel·lectuals: aquests són només una màscara (*maskou*) de l'espiritualitat, de l'autèntica espiritualitat que, segons Patočka, li manca a Europa.²³

Aquesta vida espiritual no és una vida *política* entesa de manera quotidiana, però sí que ho pot ser en un sentit filosòfic:

És cert que el filòsof, com a tal, no està involucrat en la política quotidiana, en la *praxis* quotidiana que es basa sempre en la sofística o en la mística, però la seva acció en el món es fonamenta sobre el fet que posseeix una idea política, que viu en la idea política de Plató. [...] I l'acció de la filosofia en la vida no és de fet una fascinació [...]; ella és, al contrari, la penetració [*pronikání*], gradual i la majoria de vegades tortuosa, de les concepcions filosòfiques en la consciència humana general.²⁴

Si la filosofia se situa en un àmbit més elevat que el de la política quoti-

plus que d'autres, la philosophie de Jan Patočka apparaît toujours comme en quête d'elle-même, en devenir, jamais complètement formulée [...] Mais la philosophie de Patočka n'a pu être en quête d'elle-même que parce qu'elle était déjà en possession d'elle-même et ce dès ses premières tentatives de formulation». R. Barbaras, «L'héroïsme de la philosophie dans le monde», dins N. Frogneux (ed.), *Jan Patočka. Liberté, existence et monde commun* (Argenteuil: Le Cercle Herméneutique, 2012), 87.

- 21 J. Benda, *La trahison des clercs* (1927). Traducció catalana a càrrec de M. Bolta en J. Benda, *La traïció dels intel·lectuals* (Alzira: Bromera, 1995).
- 22 Els filòsofs grecs, diu Patočka, no s'asseien a les seves cadires d'especialista al voltant d'una «taula verda» (*zeleného stolu*), expressió txeca que significa una reunió on es parla per parlar, sense vincular les paraules als fets.
- 23 Qui sí que entén aquest *universum*, diu Patočka, és Husserl, per a qui l'objectiu de la filosofia és «ein universales und letztrationales Selbstbewusstsein der Menschheit zu schaffen, durch welches sie auf die Bahn echter Menschheit gebracht werden soll». E. Husserl, *Die Idee der philosophischen Kultur* (1922/23), dins *Gesammelte Werke VII* (La Haia: Martinus Nijhoff, 1956). Que Patočka citi el text en alemany i no el tradueixi, a diferència del que solia fer, pot ser un missatge velat a Benda, que es perdria el seu significat en una Europa que només parlés francès (*Discours à la nation européenne*, cap. VII).
- 24 «Platonismus a politiká» en Patočka 1996: 23. Tenint en compte que el 1933 és l'any del Discurs del Rectorat de Heidegger, no podem descartar que aquestes referències a la mística i a la fascinació no estiguin també referides al filòsof alemany.

diana, aquesta alçada no s'ha de confondre amb la mística o la fascinació.²⁵ Aquestes, com la sofística, més aviat afecten la política *quotidianament*. La praxis filosòfica, doncs, més que una elevació, respon a un major *aprofundiment*,²⁶ que ja no és tan quotidià, perquè implica temps, esforç i indefugibles moments de foscor. Ara bé, és l'única actitud i activitat que poden donar una unitat real a la vida de l'individu i de la societat, és a dir, dotar-les del seu nucli o del seu *nervi íntim*, com dirà Patočka molt més tard, l'any 1975, en els seus *Assaigs herètics sobre filosofia de la història*.²⁷

Sense ser un pamflet, «Platonisme i política» té tanmateix alguna cosa de manifest, de programa, que se segueix de l'*universum* i la purificació espirituals assenyalats:

1) Existeix un comportament espiritual que és únic, coherent i veritablement humà, anomenat filosofia; 2) l'objecte de la filosofia no és primordialment el contingut d'aquest món; 3) el dret de la filosofia d'establir normes per a la vida prové de la seva veracitat interna, del seu caràcter absolut; 4) tota activitat humana no fundada en la filosofia i no il·luminada per la filosofia té el caràcter de la insatisfacció, la falsedat i la manca d'ordre intern.²⁸

25 Patočka mateix, doncs, impedeix l'assimilació del platonisme amb la mística, per la qual cosa no són encertades explicacions com les de N. Frogneux: «La problématique ne consiste pas à échapper à la dimension politique, entendue comme ensemble de rapports de forces au sein des structures instituées, pour se retrancher dans la mystique (ce qui serait encore la solution de Platon)». N. Frogneux, «La fragilité problématique de l'humain. Une lecture du troisième mouvement de l'existence de Jan Patočka», dins R. Barbaras (ed.), *Jan Patočka. Phénoménologie asubjective et existence* (París: Mimesis, 2011), 176.

26 A partir de la teoria platònica de l'*éros*, Patočka considera que la filosofia no escapa a les tendències naturals de l'home, que no és una mera negació de les pulsions primitives, «sinó més aviat la comprensió i l'aprofundiment d'allò que, en el món de les coses, voldria transcendir-se, sense saber com». El filòsof pot, doncs, «adherir-se a aquesta component irracional, preracional de l'ens, pot acceptar-la, a condició d'clarir-la i de transposar-la a un pla més elevat». J. Patočka, «Platón o vědění a umění, nadšení a kráse» [Plató sobre el saber de l'art, l'entusiasme i la bellesa] (1948), dins Patočka 2004: 63. Traducció francesa: «Le savoir de l'art, l'enthousiasme et le beau chez Platon», dins J. Patočka, *L'art et le temps* (París: POL, 1990), 91.

27 *Kacířské eseje o filosofii dějin*, dins Patočka 2002: 99. Existeix una recent traducció al castellà a càrrec de d'I. Ortega dins J. Patočka, *Ensayos heréticos sobre filosofía de la historia* (Salamanca: Encuentro, 2016). En català disposem d'una traducció indirecta de la darrera part del text, la «Glossa II», dins F. Fernández, *Jan Patočka. La filosofía en temps de lluita* (Barcelona: Barcelonesa d'Edicions, 1996).

28 «Platonismus a politiká», dins Patočka 1996: 22-23.

Atès aquest programa, cal que ens preguntem com la filosofia il·lumina les activitats humanes (punt 4) i com estableix normes per a la vida (punt 3) si, a més, el seu «objecte» no és el contingut d'aquest món (punt 2). Una part de la resposta a aquesta pregunta es troba la introducció del mite com a «vestit imaginatiu de la veritat» [*imaginativní roucho pravdy*]. Viure en la filosofia és difícil perquè implica una lluita constant contra la direcció natural de la vida. És, per tant, cosa de pocs. Qui no pot viure en la filosofia, però, pot viure en un mite correcte (*správných mýtů*). Aquest és necessari perquè és una forma d'espiritualitat col·lectiva i perquè, si no hi ha mite correcte, n'hi haurà, segur, un d'incorrecte (*nesprávné*), com és el cas de la majoria de sistemes polítics, que són antiespirituals (*protispirituální*). El mite més espiritual de què ha disposat Europa, el cristianisme, està en retirada, i la seva versió laica, l'humanisme, és pàl·lida, menys efectiva, massa intel·lectual. Benda vol un nou mite. Fins aquí Patočka s'hi mostra d'acord. Però aquest nou mite no pot ser una ocurrència, una fabricació, una fantasia intel·lectual. El que cal és *recordar* i *reescriure* allò que la filosofia és en tant que éros. Cal reprendre l'autèntica i viva expressió poètica del desig filosòfic (*skutečný, živý projev básníků filosofické touhy*).²⁹ I això és precisament el que trobem en els diàlegs platònics.³⁰ En aquest sentit, la relació entre la forma dialògal i la filosofia de Plató és essencial.³¹ El diàleg no és un mer recurs literari per a transmetre un contingut que es podria comunicar d'una altra manera més directa o més clara.

No és casual que [Plató] hagi triat el diàleg, *i.e.*, una conversa concreta i viva [*věcného, živého rozhovoru*] en què xoquen [*střetá*] dos discursos i s'arriba a un cert escruiximent de l'ànima [*duševnímu otřesu*]; és després d'això i no abans, quan neix el camí vers el dogma filosòfic més famós de tots els temps.³²

La filosofia, *i.e.*, Sòcrates, és aquest estremiment, commoció o escruiximent, provocat per la separació, *chorismós*, que representa respecte de les

29 «Platonismus a politiká», dins Patočka 1996: 25.

30 També cal tenir molt present, per a Patočka, la *Carta VII*, on Plató explica «el drama metafísic de la seva pròpia existència (*metafyzického dramatu vlastní existence*)».

31 «Platón a popularizace», dins Patočka 1996: 31. Patočka fa referència a la tradició que explica com Plató va cremar les seves tragèdies a causa de l'escruiximent socràtic (*sókratovském otřesu*) i com va morir amb les comèdies d'Aristòfanes sota el coixí.

32 «Platón a popularizace», dins Patočka 1996: 32. Aquest dogma és la suposada «doctrina de les idees».

coses. Des d'aquesta separació, Plató elaborarà el seu pensament sobre la Idea com a principi d'unitat en la diversitat que mai no és present en el món però que en constitueix l'ordre, la mesura, i això no pas com una cosa morta, sinó com una història (*děj*) que cal reactualitzar constantment. Així, Plató crea un món espiritual en sentit pròpiament filosòfic, un món que es comprèn a si mateix com a ordre (*řád*) i unitat (*jadnost*), un món que s'obre en situacions rares, poc habituals, però que un cop obert es converteix en el «lloc» des d'on entendre-ho tot. D'aquí sorgeix el programa de *tota* filosofia. I és per això que la filosofia té *drets* sobre el món, perquè allò de què s'ocupa és allò que veritablement és. La filosofia política de Plató, doncs, no és utòpica en el sentit modern, en el sentit d'un estar fora del món, sinó precisament en el sentit d'estar autènticament en el món. La seva filosofia política es basarà en (re)construir una ciutat sobre allò que pròpiament *és*.

3. LES LLIÇONS SOBRE SÒCRATES

Durant l'any acadèmic 1946-47, Patočka va impartir un important curs sobre Sòcrates a la Universitat Carles de Praga³³ on afirma que, si bé és cert que Sòcrates com a personatge (*postava*) sempre s'escapa, també ho és que Sòcrates com a exigència i com a crida (*nárok a výzva*) sempre es renova.³⁴ Entre la ingenuïtat de pretendre reconstruir totalment el Sòcrates històric a partir de Plató i l'escepticisme extrem sobre la seva existència, hi ha un camp d'estudi pròpiament filosòfic que Patočka considera essencial. Per això revisa i discuteix àmpliament la literatura contemporània sobre la qüestió, que se situa més o menys lluny d'aquests pols extrems, i critica sobretot el llibre d'Olof Gigon segons el qual Sòcrates seria merament una ficció literària.³⁵ La posició de Patočka la resumeix ell mateix de la següent manera: «Fins i tot si les narracions mateixes de Plató no tenen una voluntat històrica, la influència

33 J. Patočka, *Sókratés. Přednášky z antické filosofie* [Sòcrates. Lliçons sobre filosofia antiga] (1947). El text ha estat publicat per primera vegada en una edició bilingüe txec-italià, a càrrec de G. Girgenti i M. Cajthaml, dins Patočka 2003. Citarem a partir d'aquesta edició.

34 Patočka 2003: 34.

35 O. Gigon, *Sókratés. Sein Bild in Dichtung und Geschichte* (Berna: A. Francke, 1947). La crítica de Patočka es desplega més concretament en l'article que publica dos anys després: «Remarques sur le problème de Socrate», *Revue Philosophique de la France et de l'Étranger* 139 (1949): 186-213. Per a un seguiment de les lliçons, vegeu N. Frogneux, «Hanté par le clair-obscur du démon de Socrate», dins N. Frogneux (ed.), *Jan Patočka. Liberté, existence et monde commun* (Argenteuil: Le Cercle Herméneutique, 2012), 115-131.

de Sòcrates sobre Plató és, com a mínim, un fet històric (*historický fakt*) d'incomparable significació». ³⁶ Aquest fet, aquesta realitat històrica, filosòfica, és allò que cal comprendre. Cal, en altres paraules, «trobar el nucli real de la idealització platònica, realitzar novament el Sòcrates platònic». ³⁷ Què va significar Sòcrates per a Plató? Quin moviment essencial va generar-se en l'ànima de Plató per influència de Sòcrates? La importància d'aquesta qüestió no prové d'un interès merament filològic o arqueològic, entesos de manera estreta. La qüestió ens interessa avui, perquè (intentar) respondre-la té a veure amb la possibilitat sempre present de realitzar la mateixa comesa a la qual el Sòcrates històric va iniciar el mateix Plató. Què podem respondre, doncs, sobre aquest *fet*? Què sabem?

Nosaltres sabem això: hi va haver un home que es va dedicar del tot només al pensament; i aquest pensament no va fer d'ell un *abstractum* inanimat, un dipòsit d'un saber impersonal, sinó que el va portar al lloc on han estat preses les decisions sobre el sentit últim [*posledním smyslem*] d'aquell moment i de la història [...] El pensament el va conduir a l'ardent foc de la batalla vital, per ser derrotat en aquesta batalla, i vèncer amb aquesta derrota. Així l'home que es va donar va retrobar la vida penetrada pel sentit últim [*posledním smyslem*]. Això va saber, això va experimentar Plató, i per aquesta raó el seu pensament va ser una constant meditació davant de Sòcrates i sobre Sòcrates [*před Sókratem a o Sókratovi*]. No va ser possible penetrar a fons aquest sentit d'una vegada per totes, sinó només amb un constant aprofundiment i un progressiu desenvolupament. Aquest aprofundiment i aquest desenvolupament mai no van tenir un final en Plató, no van perdre mai la problemàtica [*problematičnosti*]. [...] Per aquesta raó, la lluita amb Sòcrates i sobre Sòcrates [*se Sókratem a o Sókrata*] no s'acaba. Per aquesta raó, Sòcrates, el símbol de l'última llibertat metafísica [*metafyzické svobody*], està sempre present en tota la història espiritual següent, encara que s'escapi de fet. ³⁸

36 Patočka 2003: 37.

37 Patočka 2003: 47. Sòcrates potser és, en paraules de Stanley Rosen, una idea, una exageració: «Socrates is portrayed as the philosophical hero who, unlike the tragic hero, does not bemoan his approaching demise. But there is a hint of exaggeration here which might make us smile if not laugh out loud. Are there any human beings like Socrates or is he an Idea?». S. Rosen, *The Question of Being* (New Haven / Londres: Yale University Press, 1993), 53.

38 Patočka 2003: 60-62.

Patočka constata en Sòcrates una dedicació de vida. La filosofia és una *manera de viure*. Sòcrates dedicà la vida al pensament, i retrobà quelcom de literalment sobrenatural (*nadpřirodního*), però això no significà cap fugida del món, sinó més aviat una voluntat d'orientació en el món, que duu a un pensament concret, situat, orientat, històric, polític. Aquesta manera de viure es porta, si cal, fins a la mort. En la mort de Sòcrates, l'aplicació dels conceptes de derrota i victòria ens situen en el nucli del *fet espiritual* que interessa Patočka. Sòcrates és derrotat, en certa manera: és declarat culpable i condemnat a mort; però venç amb aquesta derrota, en certa manera, convertit en símbol de la llibertat: «El món pot esborrar l'existència del filòsof, però és així com la filosofia *entra en la història* [vstoupila do dějin]!»³⁹ Aquesta manera de viure és una ἐπιμελεία τῆς ψυχῆς, una cura de l'ànima o preocupació per l'ànima (*péče, starost*)⁴⁰ com a *paideia* filosòfica que arrenca en un primer *despertar* o ἐλεγχος:

En la nostra temptativa d'aquest personal estudi sobre Sòcrates, buscarem certament de crear una imatge el més objectiva possible de la situació de Sòcrates, però sobretot ens dedicarem a la tasca de seguir atentament Sòcrates com a agulló [*buditele*],⁴¹ com a aquell que esperona els homes a obrir els ulls envers ells mateixos, a tenir no només el coratge de viure, sinó també de veure qui viu en ells; un descobridor intransigent, no per joc, sinó per cura [*starosti*], per tal que no s'escapi res d'essencial en la nostra vida, l'essencial que Sòcrates anomena amb la paraula ψυχή.⁴²

Ara bé, per què l'ànima és alguna «cosa» de la qual cal tenir cura? Patočka admet que la pregunta no té una resposta senzilla i que «la millor manera de presentar-la és partir de la imatge concreta [*konkrétního obrazu*] d'aquells

39 «Několik poznámek o mimosvětské a světské pozici filosofie» (1934) [Algunes notes sobre la posició de la filosofia dins i fora del món], dins Patočka 1996: 62-63.

40 Patočka usa indistintament dos substantius molt propers per a referir-se a l'*epiméleia* del grec de Plató. El primer és *péče*, que vol dir cura, assistència, atenció, mirament... D'aquest mot, *pečování* és un derivat verbal: tenir cura, vigilar, preocupar-se... L'altre substantiu és *starost*, que afegeix un matís més negatiu en algunes de les seves accepcions: preocupació, compte, vigilància, inquietud, malson...

41 Un *buditel* és un despertador. El verb *budit* vol dir despertar, provocar, activar, excitar, imposar, produir, inspirar. Pot tenir el sentit de fer aflorar alguna cosa oblidada o fins i tot de ressuscitar, en la perífrasi *budit k životu*.

42 Patočka 2003: 99-101.